

MÜTEFEKKİR

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ
AKSARAY UNIVERSITY JOURNAL of THE FACULTY of ISLAMIC SCIENCES

e-ISSN: 2148-8134 • cilt / volume: 12 • sayı / issue: 24 • Aralık / December 2025 • 328-340

Anlam ve Bağlam Açısından Kur'an'da H-s-f ve K-s-f Kökleri

Süleyman NAROL

Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Konya/Türkiye, snarol@selcuk.edu.tr,
<https://orcid.org/0000-0003-0828-6819>, doi: <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1789292>

Araştırma Makalesi

Süreç

Geliş Tarihi: 22.09.2025

Kabul Tarihi: 04.11.2025

Yayın Tarihi: 15.12.2025

Hakem Değerlendirmesi:

Bu makale, en az iki dış hakem/çift taraflı kör hakem tarafından incelenmiştir.

Benzerlik taraması:

Bu makale iThenticate ile taranmış ve intihal içermediği teyit edilmiştir.

Etik Beyan:

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulmuştur.

Tarafsızlık:

Yazar, makale değerlendirme ve yayın sürecinin hiçbir aşamasına müdahil olmamış, hakemleme süreci bilimsel tarafsızlık ilkelerine sadık kalınarak tamamlanmıştır.

Finansman:

Yazar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder.

Çıkar Çatışması:

Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Yazar Katkı Oranı:

Çalışma tek yazar tarafından yürütülmüştür.

Telif Hakkı

© Süleyman NAROL | Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 (CC BY-NC) International License

Öz

Kur'an'daki h-s-f ile k-s-f köklerini ele alan bu çalışma, her iki kelimeyi de etimolojik açıdan inceleyerek aralarındaki anlam farklılıklarını ortaya koymayı amaçlamıştır. Üç aşamalı bir yol izlenen çalışmada, ilk olarak kadim Arapça sözlüklerden her iki kökün anlam haritaları çıkarılarak karşılaştırılmıştır. Ardından, Cahiliye dönemi Arap şiirinden örneklerle her bir kelimenin kullanım bağlamları ve nüansları tespit edilmiştir. En son aşamada da kelimelerin Kur'an-ı Kerim'de geçtiği ayetler, Mekki-Medenî ayrımı da dikkate alınarak kadim dönem eserler başta olmak üzere tefsir ilminin verileri çerçevesinde analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda k-s-f kökünün, güneşin, ayın veya insan yüzünün ışığının kesilerek kararması gibi aslı hâlden farklı ve istenmeyen bir değişikliği ifade ettiği görülmüştür. Buna karşılık h-s-f kökü ise, bir şeyin izi kalmayacak şekilde ışığının tamamen kaybolması veya izinin silinmesi nedeniyle şeklinde meydana gelen değişikliği anlattığı tespit edilmiştir. Bu nedenle de Kur'an'da ayın batmasını ve ışığını tamamen yitirmesini ifade etmek üzere h-s-f kökü kullanılmaktadır. Çünkü ayın ışığı kendine ait değil, güneşten yansıyan bir ışıktır. Buna karşılık güneşin ışığı kendinden olduğu için tamamen yok olmayıp sadece şekil bakımından bir değişiklik söz konusu olmaktadır. Yine yapılan inceleme sonucunda her ne kadar bazı kaynaklarda, tağlib yoluyla her iki tür tutulma için de h-s-f kökünün kullanıldığı bilgisi yer alsada yukarıda ifade edilmeye çalışılan anlam inceliği nedeniyle çoğunluğun, daha uygun bir tercih olduğu için güneş tutulmasını ifade etmede k-s-f kökünü kullandığı sonucu ortaya çıkmıştır. Araştırmada elde edilen bir diğer önemli sonuca göre ise tespit edilebildiği kadarıyla mevcut kaynaklarda, Cahiliye döneminde h-s-f kökünün "ayın ışığının kaybolması" veya "bir şeyi yerin dibine geçirmek" anlamlarında kullanıldığına dair doğrudan bir beyit ya da metin bulunmamaktadır. Bu durum da kökün söz konusu anlamlarının, Kur'an'ın üslûbuyla birlikte daha belirgin ve yoğun bir şekilde ortaya çıktığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Anlam, Bağlam, H-s-f, K-s-f, Analiz.

Atıf

Narol, Süleyman. "Anlam ve Bağlam Açısından Kur'an'da H-s-f ve K-s-f Kökleri". *mutefekkir* 12/24 (2025), 328-340
<https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1789292>

Ḥ-s-f and K-s-f Roots in the Qur'ān from the Perspective of Meaning and Context

Süleyman NAROL

Associate Professor, Selçuk University, Faculty of Theology, Konya/Türkiye, snarol@selcuk.edu.tr,
<https://orcid.org/0000-0003-0828-6819>, doi: <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1789292>

Research Article

History

Received: 22.09.2025

Accepted: 04.11.2025

Published: 15.12.2025

Referee Assessment:

This article has been reviewed by at least two external reviewers/double-blind reviewers.

Plagiarism:

This article has been scanned with iThenticate and verified to be free of plagiarism.

Ethical Statement:

This study was prepared in accordance with scientific and ethical principles.

Impartiality:

The author has not been involved in any stage of the article evaluation and publication process; the peer review process has been completed in accordance with the principles of scientific impartiality.

Funding:

The author acknowledges that they received no external funding in support of this research.

Competing Interests:

The author declares that have no competing interests.

Author Contribution Ratio:

The study was conducted by a single author.

Copyright

© Süleyman NAROL | Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 (CC BY-NC) International License

Abstract

This study, which addresses the Qur'ānic roots ḥ-s-f and k-s-f, aims to identify the semantic distinctions between them by examining both from an etymological perspective. In this study, which adopts a three-stage methodological approach, the semantic maps of both roots were first derived and compared using classical Arabic lexicons. In the second stage, the contextual usages and subtle nuances of each word were identified through examples drawn from pre-Islamic (Jāhili) Arabic poetry. In the final stage, the Qur'ānic verses in which these words appear were analyzed—taking into account the distinction between Makkan and Madinan revelations—within the framework of the exegetical tradition, with particular emphasis on early classical sources. The findings demonstrate that the root k-s-f denotes an undesirable alteration from the original state, such as the extinguishing of the light of the sun, the moon, or the human face, resulting in darkness. By contrast, the root ḥ-s-f describes a change in which the light completely disappears without leaving a trace, or in which something vanishes altogether. For this reason, the Qur'ān employs the root ḥ-s-f to express the moon's setting and the total loss of its light, since the moon's light is not inherent but reflected from the sun. Conversely, because the sun's light is intrinsic, it does not vanish entirely; rather, only a change in form occurs. The analysis further reveals that, although some sources report that by way of taḡlīb the root ḥ-s-f was used for both types of eclipses, the semantic subtlety explained above suggests that the majority preferred the root k-s-f to denote solar eclipse, as it was considered the more accurate choice. Another significant finding of the study is that, as far as could be determined from the available sources, there are no known verses or texts from the Jāhili period that use the root ḥ-s-f in the meanings of "the disappearance of the moon's light" or "causing something to sink into the earth." This shows that the meanings in question became more explicit and pronounced through the stylistic usage of the Qur'ān.

Keywords: Tafsīr, Semantics, Context, Ḥ-s-f, K-s-f, Analysis.

Cite as

Narol, Süleyman. "Ḥ-s-f and K-s-f Roots in the Qur'ān from the Perspective of Meaning and Context". *mutefekkir* 12/24 (2025), 328-340 <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1789292>

Giriş

Bir bütünü kavrayabilmek için öncelikle onu oluşturan parçaların anlaşılması gerekir. Kur'an'ın doğru anlaşılması da onun indiği dönemin dilsel zeminini ve fasih Arapçadaki kelime kullanımlarını dikkate almayı zorunlu kılmaktadır. Bu noktada üzerinde yoğunlaşılması gereken ilk adım, Kur'an'ın nüzûlünden önceki döneme ait fasih Arapçanın etimolojik boyutunu kavramaktır.¹ Tarih boyunca âlimler, Kur'an'ı doğru anlamaya yönelik gayretlerini sürdürmüşler ve bu bağlamda kapsamlı bir literatür meydana getirmişlerdir.

Meanî'l-Kur'ân ve Garîbu'l-Kur'ân vb. isimlerde kaleme alınan eserlerde söz konusu husus titizlikle ele alınmıştır. Ferrâ (ö. 207/822), İbn Kuteybe (ö. 276/889) ve Zeccâc'ın (ö. 311/923) *Meanî'l-Kur'ân*ları ile Ragîb el-İsfahânî'nin (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) *el-Müfredâtı* bu alanlarda yazılmış en müstesna örneklerdendir. Câhiliye Arap toplumunda yazılı edebiyatın gelişmemesi sebebiyle bu çalışmaların başlıca kaynağını sözlü edebiyat, yani Arap şiiri teşkil etmiştir. Sahabe döneminden başlayarak müfessirler, Kur'an'daki kelimelerin anlamlarını açıklarken sıklıkla şiirden istişhâdda bulunmuşlardır. Nitekim bir defasında Hz. Ömer (r.a), minberde bulunduğu sırada Nahl sûresi 16/47. âyette geçen "taĥavvûf" kelimesinin anlamını meclistekilere sormuş, bunun üzerine Hüzeyl kabilesinden yaşlı bir kimse söz alarak kelimenin kendi lehçelerinde "tenakĥus" yani "azar azar eksiltmek" manasına geldiğini ifade etmiştir. Ardından, bu anlamı desteklemek üzere bir şiirden örnek getirmiştir. Bunun üzerine Hz. Ömer: "Ey insanlar, şiir divanlarınıza sahip çıkın; zira onda Kitabınızın tefsiri vardır" buyurmuştur.²

Kur'an'da ĥ-s-f ve k-s-f köklerinin ele alan bu çalışmanın amacı her iki kökü de etimolojik açıdan incelemek ve aralarındaki anlam farklılıklarını ortaya koymaktır. Diğer bir amacı ise kelimelerin İslam düşüncesindeki kullanımlarına da işaret edilerek güncelde de daha doğru anlaşılmasına katkıda bulunmaktır. Görebildiğimiz kadarıyla daha önce bu köklerin aralarındaki ince ama kritik anlam farklarını ortaya koyacak müstakil bir çalışma henüz yapılmamıştır. Bu çalışma, söz konusu boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada, üç aşamalı bir yöntem izlenecektir. İlk olarak, klasik Arap sözlüklerinde her iki kökün anlam haritaları paralel bir şekilde çıkarılacak ve karşılaştırılacaktır. Ardından, Cahiliye dönemi Arap şiirinden örneklerle her bir kelimenin kullanım bağlamları ve nüansları tespit edilecektir. Nihayetinde ise Kur'an-ı Kerim'de geçtiği ayetler, Mekkî-Medenî ayrımı da dikkate alınarak klasik eserler öncelikli olmak üzere tefsir müktesebatına müracaat edilerek derinlemesine analiz edilmeye çalışılacaktır. Benimsenen bu üçlü yöntem sayesinde, iki kök arasındaki anlam farkları sistematik bir şekilde ortaya konularak konuya ilmi ve akademik bir projeksiyon tutulmaya gayret edilecektir.

¹ Mehmet Kaya, "Bazı Meâller Çerçevesinde İ'râb Farklılıklarının Âyetlerin Anlamına Etkisi", *Mütefekkir* 1/1 (30 Haziran 2014), 36-37.

² Ebû 'Abdullâh Muĥammed el-Ĥurtubî, *el-Câmi' li-Âĥkâmi'l-Kur'ân*, thk. Aĥmed el-Berdûnî-İbrahim İtfeyyîş (Kahire: Dâru'l-Kutubî'l-Mişriyye, 1384/1964), 10/100.

Literatürde her ne kadar başka kelime kökleri üzerinde kitap,³ makale⁴ ve tez⁵ türünden bir takım akademik çalışmalar mevcutsa da çalışmada ele alınan bu iki kökte olduğu gibi bazı kökler ve kelimeler üzerine karşılaştırmalı analize yönelik bir çalışma yapılmamış olması, özellikle birbirine yakın anlam alanlarının gözden kaçmasına sebep olmuştur. Meallerde de görüldüğü üzere, yakın anlamlı kök çiftlerindeki anlam farklılıkları veya ince nüanslar çoğu zaman ihmal edilmektedir. Bu durum da Kur'an'ın anlam derinliğini sınırlı bir biçimde yansıtmakta, Kur'an-ı Kerim'in i'câzını ise yeterince yansıtmamaktadır. Örneğin çalışmada ele alınan *k-s-f* kökü güneş tutulmasını ifade eden bir kavram olarak kullanılırken, *h-s-f* kökü ay tutulmasını anlatmak için tercih edilmektedir. Ancak Kıyâme sûresi 8. âyette ay tutulması bağlamında söz konusu edildiğinde, bu iki kök arasındaki anlam inceliği çoğu zaman gözden kaçmaktadır. Bu örnek, kelimeler arasındaki anlam kesişimlerinin ve aralarındaki ince ayrımların titizlikle ele alınmasının önemini ortaya koymaktadır. Şimdi her iki kökün tarihi süreçteki anlam serüvenlerini ortaya koymak için öncelikle etimolojileri ve ardından da sırasıyla cahiliye dönemindeki ve nüzul dönemindeki kullanımlarına yer verelim.

1.Dilsel Çerçeve

1.1.Etimolojik Açıdan H -s-f ve K-s-f Kökleri

H-s-f kökü, Arapçada çok yönlü anlamlar taşıyan bir köktür. Bu kök; “bir şeyi yerin dibine geçirmek”, “bir yeri üzerindekiyle beraber failin izi kalmayacak ve kaybolacak şekilde yere batırmak”, “göz bebeğinin silinmesi veya kaybolmasıyla gözün kör olması”, “Dünya'nın Güneş ile Ay arasına girmesi sonucu Ay'ın ışığını kaybetmesi (tutulması)”, “aç kalmak veya aç bırakılmak”, “sıksa ve çelimsiz bir hâlde olmak”, “rezil ve rüsva olmak”, “istenmeyen bir duruma zorlanmak”, “eksiklik ve noksanlık” gibi anlamlarda kullanılmaktadır.⁶

H-s-f kökü, Arapçada farklı bağlamlarda çeşitli anlamlara gelen zengin bir köktür. Bu kökten türeyen kelimeler, kullanıldığı bağlama göre anlam farklılıkları şu şekildedir:

Yalnızca insanlar için kullanıldığında, “rezil ve rüsva olmak, bu duruma rıza göstermek, istemediği şeylere zorlanmak, boyun eğdirmek; zulüm ve haksızlık” anlamlarını taşır. Bununla birlikte, ten renginin solması veya vücut yapısında zayıflama gibi fiziksel durumları da betimlemede kullanılır.⁷

³ Muhammed Ersöz, *Kur'an Kelimelerinin Anlam Serüveni* (Konya: Kitaparası Yayınları, 2019).

⁴ Bahattin Dartma, “Kur'ân Kelimesinin Semantik Analizi Üzerine”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4/2 (01 Nisan 2004), 7-16; Süleyman Narol, “Se'â Kelimesinin Anlam Analizi ve Meallerde Türkçeye Çeviri Sorunu”, *Journal of Turkish Studies* 12/Volume 12 Issue 10 (01 Ocak 2017), 225-248; Muhammed Ersöz, “V-r-d Fiilinin Semantik Analizi Bağlamında ‘Sizden Herkes Cehenneme Uğrayacaktır’ Ayetinin Değerlendirilmesi”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 27/2 (15 Aralık 2023), 524-537; Ahmet Tekin, “M-k-n Kavramının Etimolojik Yapısı, Semantik Analizi ve Kur'an'daki Kullanımı”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (15 Eylül 2024), 727-741; Emrah Balık, “Kur'an-ı Kerim'de By'a Kökünün Semantik Analizi”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/26 (15 Temmuz 2024), 761-796; Ayşe Betül Oruç, “‘Kulak’ Ve ‘Ses’ İfadelerinin Kur'an Ayetlerindeki İzdüşümleri”, *Tasavvur / Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 4/1 (30 Haziran 2018), 305-328; Hasan Nas, “Kur'an'ın Nüzül Sürecinde Rab Kavramının Semantik Alanı”, *Mütefekkiri* 8/15 (15 Haziran 2021).

⁵ Mahmut Sami Çöllüoğlu, *Kur'an-ı Kerim'de kdy kökünün semantik incelemesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010); Nermin Akça, *Vahiy geleneğinde A-b-d kökünün semantik açıdan incelenmesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004); Fatma Betül Çipiliöğlu, *Vahiy geleneğinde ‘Kara’e’ kökünün semantik açıdan incelenmesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003).

⁶ Ebû 'Abdurrahmân el-Halîl b. Aḥmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn*, thk. Mehdî el-Maḥzûmî- İbrâhîm es-Sâmerrâ'î (Beirut: Mektebetu'l-Hilâl, 1988), 4/503; Ebû'l-Kâsım ez-Zemaḥşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, thk. Muḥammed Bâsil 'Uyûnu's-Sûd (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419/1998), 1/246; Ebû'l-Faḍl Cemâluddîn b. Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Beirut: Dâru Şâdir, 1414/1993), 9/67; Muḥammed b. Muḥammed ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Heyet (b.y.: Dâru'l-Hidâye, ts.), 23/199; Ahmed Muhtar Ömer, *Mucemül-Lugatil-'Arabiyye el-Mu'asira* (Kahire: Alemül-Kütüb, 2008), 1/643.

⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 9/68.

Asıl anlamından hareketle, vücudundaki et ve yağların sanki içe göçmesiyle oluşan vücudun sıska, zayıf görünmesini ifade etmek için de bu kök tercih edilir.⁸

İnsanlar ve diğer canlılar için kullanıldığında ise, aç kalmak, aç karna bir şey içmek ya da geceyi yiyeceksiz geçirmek gibi durumları ifade eder. Aynı kök, hayvanlara yem verilmediği zamanlarda da kullanılır. Deve için kullanıldığında, kış mevsiminde erken süttten kesilen, sütü bol ve üretken dişi develeri tanımlar.⁹ Toprak ve zemin bağlamında, yumuşaklığı nedeniyle batma veya çökme ihtimali olan araziler için kullanılır. Bu anlamdan hareketle, düz ve yumuşak zeminleri de ifade eder. Bulut bağlamında, Mağribü'l-Aksâ (günümüz Fas bölgesi) yönünden gelen ve bol miktarda su taşıyan yağmur yüklü bulutları ifade eder. Aynı şekilde, kaynağını dağdan alan, taşlık zemine kazılmış, suyu bol ve kesintisiz kuyular için de bu kökten türeyen kelimelere başvurulmaktadır.¹⁰ Ayrıca, kıyamet gününde güneşin bir delikten semaya doğru yuvarlanırcasına girmesi gibi betimlemelerde de bu köke yer verilir. Kökün çatı veya benzeri yüzeylerde delik açılması, delinmesi anlamında da kullanımı mevcuttur.¹¹

S-y-ĥ ve *ġ-v-r* köklerinde de batma anlamları bulunması bakımından bu kelimeler de *ĥ-s-f* ile eş anlamlı olarak kabul edilir. Ancak bu kökleri *ĥ-s-f* den ayıran küçük anlam farkları mevcuttur. *S-y-ĥ* kökü bir şeyin yavaş ve yumuşak bir şekilde batması ve nüfuz etmesi için kullanılır. *ġ-v-r* kökü ise bir şeyin tamamen batması değil, batmanın yalnızca ilk aşaması için kullanılır. Örneğin ayakların çamura batması için bu kök kullanılır.¹²

K-s-f kökü, temel anlamları itibarıyla "kesmek" (elbise, kaftan vb. nesnelere kesmek; deve veya atın diz arkasındaki sinir ve kirişleri kesmek), "bir şeyden parça koparmak veya kırmak", "örtmek, kaplamak, perdelemek" ile "güneş ve ay ışığının kaybolması, kararması veya tutulması" şeklinde sınıflandırılabilir.¹³

İnsan için olan kullanımlarında bu kök, işlerin kötüye gitmesi, arzuların boşa çıkması veya istenilenin elde edilememesi gibi durumları da ifade eder (örneğin kesefet ĥaluh, kesefe bāluh, kesefe emeluh). Ayrıca, "gözünü yummak veya yere eğmek" anlamında da kullanılır (kesefe başarahū); bir kimseyi karamsar, somurtkan veya üzgün olarak tanımlamak için ise "kāsifu'l-vech" ve "meksūf/raculun kāsif" gibi terimler türetilmiştir. Bunun dışında kök, gök cisimlerinin görünmez olması veya tutulması (kesf, kusūf) anlamında da kullanılır. Ayrıca bulut veya benzeri şeylerin parçalı olması, üst üste binmesi durumu (kesif) ve elbise, kumaş, pamuk, yün gibi maddelerin parçaları (kisfun, eksāfun, kusūfun) kökten türeyen kelimelerle ifade edilir. Bunlara ek olarak, korkunç ve kötü gün (yevmun kāsif) ya da ışığını kaybederek kararmış nesnelere (mukessef) anlamları da *K-s-f* kökünden türetilmiştir.¹⁴

Kök, aynı zamanda bir kişinin hem asık suratlı hem de cimri davranması hâlini tanımlamak için de kullanılır. Bu kullanımda, kişinin iki olumsuz özelliği bir arada gözlemlendiğinde ortaya çıkan kaçınılmaz durum için mecazî bir ifade şekli vardır: "Zaten cimri, bir de asık suratlı; buna katlanacağız,

⁸ İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa* (Dimesşk: Dâru'l-Fikr, 1979), 2/180.

⁹ Ebû el-Ĥasan 'Alî b. İsmail b. Sîde el-Mursî İbn Sîde, *el-Muĥkem ve'l-muĥîtu'l-a'zam*, thk. 'Abd el-Ĥamid Hendâvî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421/2000), 5/84.

¹⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 9/68.

¹¹ İbn Sîde, *el-Muĥkem ve'l-muĥîtu'l-a'zam*, 5/84; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 9/67.

¹² el-Muĥtafavî Ĥasen, *et-Taĥkîk fî Kelimâti'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Kahire – Londra: Merkezu Neşr Aşâr el-Allâme el-Muĥtafavî-Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2009), 3/65.

¹³ el-Ĥalîl b. Aĥmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, 4/30; İbn Dureyd, *Cemheretu'l-Luğa*, 2/847; el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, 10/75-77; Şâhib b. 'Abbâd, *el-Muĥît fî'l-Lüğa*, 6/189; İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, 5/177-178; *el-Cevherî, eş-Şihâh*, 4/1421; İbn Sîde, *el-Muĥkem ve'l-Muĥîtu'l-A'zam*, 6/725; ez-Zemaĥşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, 2/135; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 9/ 298-300; el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muĥît*, 848; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, 24/307-312; 'Umer, Aĥmed Muĥtâr, *Mu'cemu'l-Luġati'l-'Arabiyye el-Mu'âşira*, 3/1933-1934.

¹⁴ el-Ĥalîl b. Aĥmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, 4/30; İbn Dureyd, *Cemheretu'l-Luğa*, 2/847; el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, 10/75-77; Şâhib b. 'Abbâd, *el-Muĥît fî'l-Lüğa*, 6/189; İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, 5/177-178; *el-Cevherî, eş-Şihâh*, 4/1421; İbn Sîde, *el-Muĥkem ve'l-Muĥîtu'l-A'zam*, 6/725; ez-Zemaĥşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, 2/135; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 9/298-300; el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muĥît*, 848; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, 14/307-312; 'Umer, Aĥmed Muĥtâr, *Mu'cemu'l-Luġati'l-'Arabiyye el-Mu'âşira*, 3/1933-1934.

öyle mi?" (e kesfen ve imsâken?).¹⁵ Ayrıca *K-s-f* kökünün "örtmek, perdelemek" anlamı, zıt anlamlı *K-ş-f* köküyle ilişki gösterir; *K-ş-f* "açmak, ortaya çıkarmak" anlamına gelir ve bu yönüyle *K-s-f* ile karşıt bir kullanım alanı yaratır.¹⁶

Sonuç olarak *h-s-f* kökünde ortaya çıkan asıl anlam, arkasından izi kalmayacak şekilde bir şeyin batmasıdır. Bunun dışında kalan körlük, sıskalık, açlık, eksiklik, rezil rüsva olmak vb. diğer anlamlar kelimenin mecazi anlamlarıdır.

K-s-f kökünde öne çıkan temel anlam ise, güneş, ay veya insan yüzünün ışığının kesilmesi ve kararmasıdır. Yani kök, bir şeyin kesilerek veya koparak dış görünüşünde ortaya çıkan değişikliği ifade eder. Bu değişiklik, söz konusu nesnenin veya kişinin asli ve doğal hâlinin dışında olup, genellikle istenmeyen bir değişikliktir. İnsan yüzünün aydınlığını kaybederek kararması, dolayısıyla asık ve kötü bir hâle bürünmesi bu duruma örnek olarak verilebilir.

H-s-f kökü, izi kalmayacak şekilde ışığın tamamen kaybolmasını ifade ettiğinden, genellikle ay tutulmasını ifade etmede kullanılmaktadır. Çünkü ayın ışığı kendisinden olmayıp; güneşten yansıma olduğundan ışığını tamamen kaybeder. Buna karşılık, güneş tutulmasında ışığın tümüyle kaybolması söz konusu olmadığından, bu durum için çoğunlukla *K-s-f* kökü tercih edilmiştir. Çünkü *K-s-f* kökünde tamamen yok olmasının aksine, yalnızca ışığın sönmesi anlamı vardır. Ancak bazı kaynaklarda, tağlib yoluyla her iki tür tutulma için de *H-s-f* kökü kullanılmıştır.¹⁷

1.2. Cahiliye Döneminde *H-s-f* ve *K-s-f* Köklerinin Kullanımı

H-s-f kökü, İslâmiyet öncesi Arap edebiyatında da kullanılmaktaydı. Ancak bu dönemde kökün "yere batırma" anlamından ziyade, "zillet" ve "rezillik" anlamlarında kullanımı daha yaygındır. Arap toplumu, zulme ve haksızlığa boyun eğmemeyi tarih boyunca şiirlerinde işlemiş ve bunu bir övünç vesilesi saymıştır. Onlara göre haksızlığa boyun eğmek aciziyet, başkaldırmak ise büyük bir erdemdir. Mu'allaka şairlerinden Mütelemmis (ö. 569 veya 580), haksızlığa sessiz kalmayı yediği bir şiirinde, *h-s-f* kökünün mastarı olan *el-ḥasf* kelimesini "rezillik" anlamında kullanmıştır:

وَلَا يُقِيمُ عَلَىٰ ضَنِيمٍ يُسَامُ بِهِ ... إِلَّا الْأَدْلَانَ عَيْرُ الْحَيِّ وَالْوَيْدُ
هَذَا عَلَىٰ الْخَسْفِ مَرْبُوطٌ بِرَمْتِهِ ... وَذَا يُسْجُ فَلَا يَزْنِي لَهُ أَحَدٌ

"Zulme maruz kalan ve buna boyun eğen kimse,

Ancak şu iki zelim kişidir: kabiledaki eşek ve çadır kazığı

Biri (eşek), rezilliğe ipiyle bağlıdır kaçamaz.

Diğeri (kazık), kırılır, parçalanır, ama kimse ona acımaz."¹⁸

Mu'allaka şairlerinden 'Amr b. Külsüm (ö. 584 veya 600), Bekr Kabilesi'ne karşı kendi kabilesinin üstünlüklerini dile getirirken, Câhiliye Araplarının kabile onuru, güç ve bağımsızlık anlayışına, ayrıca Hazzâz Savaşı'na atıfta bulunur. Şair, bu bağlamda, söz konusu kökün masdarı olan *ḥasfen* kelimesini bir kabileye yönelik haksız muamele ve küçük düşürme anlamında kullanmıştır. İfade edilen beyitlerde, iktidar kaynaklı zulmün kabullenilmesine karşı çıkılarak toplumsal onuru muhafaza etme kararlılığı ön plana çıkarılmaktadır:

وَأَنَا الْحَاكِمُونَ بِمَا أَرَدْنَا، ... وَأَنَا النَّازِلُونَ بِحَيْثُ شِينَا
وَأَنَا النَّازِلُونَ بِكُلِّ تَغْرِ ... يَخَافُ النَّازِلُونَ بِهِ الْمُنُونَا
إِذَا مَا الْمَلِكُ سَامَ النَّاسَ خَسْفًا ... أَبِينَا أَنْ يُفَرَ الْخَسْفُ فِينَا

¹⁵ Şâhib b. 'Abbâd, *el-Muḥîṭ fi'l-Lüḡa*, 6/189; Ebû Hilâl el-Ḥasen b. 'Abdullâh Ebû Hilâl el-'Askerî, *Cemheretu'l-Emsâl* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 1/101; ez-Zemaḥşerî, *Esâsu'l-Belâḡa*, 2/135.

¹⁶ *el-Cevherî, eṣ-Şihâh*, 4/1421; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 9/300.

¹⁷ Ömer, *Mucemül-Lugatil-'Arabiyye el-Mu'asıra*, 1/643.

¹⁸ Ebû Hilâl el-'Askerî, *Cemheretu'l-Emsâl*, 1/90.

“İstedığımız gibi hükmeden biziz; diledığımız yere ineriz.

Her sınır noktasına ineriz de; orada bulunanların yüreğine ölüm korkusu düşer.

Hükümdar halka *zillet* dayattığında, *zilletin* içimizde kök salmasına asla izin vermez.”¹⁹

H-s-f kökünün “zillet” ve “rezillik” anlamları dışındaki kullanımları ise oldukça sınırlıdır. Bu bağlamda, Bişr b. Ebî Hâzim’e (ö. 598) ait şu beyit örnek olarak zikredilebilir. Beyitte geçen *el-ḥasf* kelimesi, “açlık” ve “yoksulluk” anlamlarında kullanılmıştır:

لِضَيْفٍ قَدْ أَلَمَ بِهِمْ عِشَاءً ... عَلَى الْخَسْفِ الْمُبِينِ وَالْجُدُوبِ

“Bir misafir, akşam vakti onlara uğradı;

Apaçık bir *yoksulluk* ve kıtlık içinde oldukları hâlde.”²⁰

Beyitte şair, akşam vakti kendilerine uğrayan bir misafirden söz etmektedir. Ancak bu ziyaret, bolluk ve refah döneminde değil; açıkça hissedilen bir yoksulluk (خَسْف) ve şiddetli kıtlık (جُدُوب) zamanında gerçekleşmektedir. Burada hem maddî darlık hem de toplumsal sıkıntılar içinde bulunulan bir dönemde misafir ağırlama durumu tasvir edilmektedir. Bu durum, Arap bedevî kültüründe misafirperverliğin önemini yansıtan bir örnek olup, imkânların sınırlı olduğu zamanlarda dahi misafire ikram ve hürmetin terk edilmediğini göstermektedir.

K-s-f kökünün de yine cahiliye dönemi Arap şiirinde kullanıldığını görmekteyiz. Örneğin, Muhelhil b. Rebî'a et-Tağlibî (ö. 530), kardeşi Kuleyb'in intikamını almadan yıkanmayacağına ve eğlenmeyeceğine dair yemin ettiğinde, aşırı kirlenmesi nedeniyle eşinin kendisine karşı tavrını bir beyitte ifade etmiştir. Bu beyitte *kāsif* kelimesi, “yüzünün rengi değişmiş, kararmış veya sararmış” anlamında kullanılmıştır:

أُنْكَرْتَنِي خَلِيَّتِي إِذْ رَأَيْتَنِي... كَاسِفَ اللَّوْنِ لَا أَطِيقُ الْمُرَاخَا

Eşim beni hoş karşılamadı, (İntikam hırsıyla) *yüzümün rengi değişmiş/surat asmış*, şakayı kaldıramaz halde görünce.²¹

‘Amr b. Kulsûm, savaş sırasında düşmanına indirdiği darbeyi anlattığı bir şiirinde, onu yaraladıktan sonra değersizliğini vurgulamak amacıyla K-s-f kökünü kullanmıştır:

فَنَادَى فِي الْعَجَاجَةِ أَيْنَ عَمْرُو... كَأَنِّي فَقَعَةٌ أَوْ طَيْرٌ مَاءٍ

فَأَطَعْنَاهُ وَقُلْتُ لَهُ خُدْنَاهَا ... مَشَوْهَةً تَبْجِسُ بِالدِّمَاءِ

فَمَا إِفْتَرَقْتُ لِذَلِكَ نَبَاتٌ نَعِشٍ... وَلَا كَسَفَتْ لَهُ شَمْسُ السَّمَاءِ

Ve kargaşa içinde bağırdı: “Amr nerede? Parlak bir cisim, bir su kuşu gibi süzüldüm ileriye.

Ona saldırdım, fırlattım: “Al bunu!” dedim, Kanla kararmış, korkunç bir hamleydi bu.

Ne yıldızlar parçalandı onun için ne de güneş tutuldu.²²

Şair, “onun için güneş tutulmadı” ifadesiyle düşmanın önemsenmeyecek derecede basit biri olduğunu dile getirir. Bu kullanım, Arap toplumunda güneş tutulmasının, genellikle büyük bir şahsiyetin vefatına işaret eden olağanüstü bir olay olarak kabul edilmesiyle yakından ilişkilidir. Dolayısıyla ‘Amr b. Kulsûm, düşmanını küçük düşürmek için, onun ölümü veya yaralanmasının böylesine büyük bir hadise ile kıyaslanamayacağını, yani toplumsal ölçekte hiçbir değer taşımadığını ifade etmiştir.

¹⁹ Ebû Zeyd Muhammed b. Ebî'l-Ḥaṭṭâb el-Ḳureşî, *Cemheretu Eş'âri'l-'Arab*, thk. 'Ali Muhammed el-Bicâdî (b.y.: y.y., ts.), 296.

²⁰ Ebû'l-Ḥasen 'Alî b. el-Ḥasen el-Ezdî Kurâ'u'n-Neml, *el-Munecced fi'l-Luğa*, thk. Aḥmed Muḥtâr 'Umer-Ḍâhî 'Abdulbâkî (Kahire: y.y., 1988), 196.

²¹ Muhelhil b. Rabî'a, *Dîwānu Muhelhil b. Rebî'a*, şerh. Ṭalâl Ḥarb, (y.y.: ed-Dâru'l-'Âlemiyye, ts.), 24.

²² Ali Ebû Zeyd, *Şu'râu Tağlib fi'l-Câhiliyye: 'Aḥbâruhum ve 'Eş'âruhum* (Kuveyt: el- Meclisü'l-Vatanî li's-Sekâfe ve'l-Funûn ve'l-'Adâb, 1421/2000), 2/7-8.

Câhiliye dönemi şairlerinden 'Abîd b. Ebrâs, zamanın akışını, talihin iniş çıkışlarını ve devletler ile hükümdarların gelip geçiciliğini konu edindiği bir şiirinde kötü günleri tasvir ederken *h-s-f* kökünü kullanarak gece karanlığına atıfta bulunur:

وَلَتَأْتَيْنَ بَعْدِي فُرُونَ جَمَّةً... تَرعى مَخَارِمَ أَيكَةٍ وَلدودا
فَالشَّمْسُ طَالِعَةٌ وَليلٌ كاسِفٌ... وَالنَّجْمُ تَجْرِي أَنحْسَاءً وَسُعُودا

Benden sonra nice nesiller gelecek,

Eyke ile Ledud toprakları yok olup harap olacak,

Güneş doğar, gece karanlığa bürünür,

Yıldızlar kayar; kimi uğursuzluk, kimi saadet taşır.²³

Şair, kendi uzun ömründen bahsederek yüzyıllar boyunca kralların saltanatlarına, sarayların yükselişine ve yıkılışına şahit olduğunu dile getirir. Nasr'ın mülkünü, Sindâd'ın inşasını, hatta Zülkarneyn'i ve Dâvûd'u görmeye çalıştığını söyler. Ancak bütün bu ihtişamın nihayetinde gelip geçici olduğunu vurgulayarak dünyanın faniliğini ön plana çıkarır.

Yukarıdaki beyitlerde de görüldüğü gibi, her iki kök de İslâmiyet öncesi Arap edebiyatında kullanılmıştır. Ancak bu dönemde *h-s-f* kökü, "yere batırma" anlamından ziyade, "zillet" ve "rezillik" anlamlarında daha yaygın biçimde kullanılmıştır. Öte yandan, *k-s-f* kökü, "yüzün renginin değişmesi", "bir şeyin ışığının kaybolması" veya "güneş, ay gibi gök cisimlerinin ışığını yitirip tutulması" anlamlarında çeşitli biçimlerde kullanılmış olup, bu anlamların tamamının kelimenin lügatî manalarından olduğu görülmektedir.

2. Anlam ve Bağlam Açısından Kur'an'da *H-s-f* ve *K-s-f* Kökleri

2.1 Kur'an'da *H-s-f* Kökü

Kur'an-ı Kerîm'de *H-s-f* kökü, tamamı Mekki sûrelerde olmak üzere sekiz kez geçmektedir. Bu kullanımların tümü fiil formundadır. Söz konusu örneklerden yalnızca birinde kök, "ayın ışığının kaybolması" anlamını ifade ederken; geri kalan yedi ayette ise "bir şeyi yerin dibine geçirmek, bulunduğu mekânı üzerindekiyle birlikte iz bırakmaksızın yok etmek" manasında kullanılmıştır.

Nüzûl sırasına göre *h-s-f* kökünün ilk geçtiği yer, Kıyâme sûresinin 75/8. âyeti (وَخَسَفَ الْقَمَرُ) olup, burada kıyametin vuku bulacağı zamana ilişkin tasvirler içerisinde yer almaktadır. Kıyametin kopacağını inkâr edenlerin "onun ne zaman gerçekleşeceği" yönündeki sorularına cevap sadedinde gelen bu pasajda, kıyamet sahnesine dair üç aşama zikredilmektedir. İlk olarak gözlerin şimşek çakarcasına kamaşmasından bahsedilir; ardından 8. âyette ayın ışığının söneceği *h-s-f* kökü ile ifade edilir; son olarak ise güneş ile ayın bir araya getirileceği bildirilir.

Müfessirler söz konusu âyette ay ile ilgili iki temel yorum ortaya koymuşlardır. İlkinde göre burada, dünya hayatında da zaman zaman meydana gelen ay tutulması-ayın ışığının gitmesi anlamında kullanılmıştır. Ancak kıyamet gününde gerçekleşecek bu tutulmanın ardından ayın ışığı bir daha geri dönmeyecek, tamamen karanlığa bürünecektir. İkinci yoruma göre ise kelime, kökün asli anlamına uygun olarak "bir şeyi yerin dibine geçirmek, bulunduğu yeri ve üzerindekiyle tamamen yok ederek ortadan kaldırmak" şeklinde anlaşılmalıdır. Buna göre kıyamet gününde yalnızca ayın ışığı sönmekle kalmayacak, bizzat ayın kendisi yok olacaktır.²⁴

Geriye kalan bütün ayetlerde *h-s-f* kökü, "yere batırmak, yerin dibine geçirmek" anlamlarında kullanılmıştır. Bunlardan dört tanesi doğrudan tehdit mahiyetinde kullanılmıştır.

²³ Ebû Hâtim Sehl b. Muhammed el-Cuşemî es-Sicistânî, *el-Mu'ammerûn ve'l-vaşâyâ* (Kahire: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, 1961), 75.

²⁴ Ebû 'Abdillâh Faḥrûddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, 1420/1999), 30/723-724.

Nahl sûresi 16/45. âyette (أَفَأَمِنَ الَّذِينَ مَكَرُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ يَخْسِفَ اللَّهُ بِهِمُ الْأَرْضَ) Allah Teâlâ, kötü işler için tuzak kuranları dört unsur ile tehdit etmekte ve bu unsurlar aracılığıyla onlara güvenliklerinin olmadığı vurgulanmaktadır. Bu tehditler arasında ilk olarak, bu kişilerin yerin dibine geçirilmesi ihtimali zikredilmekte; yani her an böyle bir durumla karşılaşabilecekleri ve hiçbir şekilde güvende olamayacakları belirtilmektedir. Benzer bir kullanım İsrâ sûresi 68. âyette de görülmektedir. Burada, denizde bir musibetle karşılaştıklarında Allah'a yalvarıp dua eden, fakat kurtuluşun ardından karaya çıktıklarında eski hallerine dönerek nankörlüklerini sürdüren bir topluluktan bahsedilmektedir. Söz konusu âyette Allah Teâlâ, kendilerini denizde kurtardığı gibi, karada da dilediği takdirde onları yerin dibine geçirerek helak etmeye muktedir olduğunu bildirmektedir. (أَفَأَمِنَ الَّذِينَ مَكَرُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ يَخْسِفَ) (اللَّهُ بِهِمُ الْأَرْضَ) Böylece, kulların Allah'ın kudreti karşısında mutlak bir güvenlik içerisinde olmadıkları vurgulanmaktadır.

Benzer şekilde Sebe' sûresi 34/9. âyette de Allah Teâlâ, kudretinin delilleri olarak gökleri ve yeri zikrettikten sonra, inkârcılara yönelik tehdidini dile getirmektedir. Bu âyette dikkat çekici olarak, anlam bakımından birbirine yakın iki kök, *h-s-f* ve *k-s-f*, birlikte kullanılmıştır. *H-s-f* kökü ile inkârcıların yerin dibine geçirilmesi (إِنْ نَسَأْنَا نَخْسِفُ بِهِمُ الْأَرْضَ); *k-s-f* kökü ile ise üzerlerine gökten parçalar indirilmesi ihtimali dile getirilmiştir. Müfessirler, bu âyette iki kökün birlikte kullanılmasının özellikle Allah'ın kudretini ve azabının kuşatıcılığını göstermek amacı taşıdığını belirtmişlerdir. Böylece âyet, Allah'ın azabının hem yerden hem de gökten gelebileceğini vurgulayarak, inkârcıların hiçbir yönden güvende olmadıklarını ortaya koymaktadır.²⁵

H-s-f kökünün tehdit bağlamında geçtiği son örnek, Mülk sûresi 67/16. âyettir: (أَمِنْتُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ) (أَنْ يَخْسِفَ بِكُمْ الْأَرْضَ). Bu âyette Allah Teâlâ, "Göktekinin sizi yerin dibine geçirivermeyeceğinden emin mi oldunuz?" buyurarak, inkârcılara hitaben kendisinin buna muktedir olduğunu hatırlatmakta ve onları tehdit etmektedir. Devamındaki âyette ise (أَمْ أَمِنْتُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ أَنْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا) bu tehdide paralel olarak azabın kuşatıcılığını göstermek amacıyla, bu defa gökten gelebilecek bir azap zikredilmiştir. Ancak Sebe' sûresi 9. âyette olduğu gibi burada *k-s-f* kökü kullanılmamış, onun yerine "taş yağmuru" anlamına gelen *hâşib* (حَاصِبًا) kelimesi tercih edilmiştir. Böylece tehdit unsurlarının çeşitlendirilmesi ve inkârcıların hiçbir yönden güvende olamayacaklarının hatırlatılması amaçlanmıştır.

H-s-f kökünün diğer kullanım alanı, geçmiş ümmetlerin helâkine dair kıssalar bağlamında görülmektedir. Bunların ikisi, Karûn kıssasının anlatıldığı Kasas sûresinin 28/81 ve 82. âyetleridir. Burada Karûn'a verilen nimetlere rağmen onun nankörlük ederek, "Bu (servet) bana ancak sahip olduğum bilgi ve beceri sayesinde verildi"²⁶ şeklindeki böbürlenmesi ve şımarıklığı aktarılır. Bunun üzerine Karûn, evi ve mallarıyla birlikte yerin dibine geçirilmiştir. 81. âyette bu helâk doğrudan aktarılırken (فَخَسَفْنَا بِهِ وَبِدَارِهِ الْأَرْضَ), 82. âyette daha önce onun yerinde olmayı arzulayan kimselerin, "Allah bize lütufta bulunmamış olsaydı, bizi de (yerin dibine) geçirirdi" (لَوْلَا أَنْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا لَخَسَفْنَا بِنَا) şeklindeki itirafları yer alır. Böylece her iki âyette de Karûn'un akıbetini anlatmak üzere *h-s-f* kökü kullanılmıştır.

Bu bağlamdaki diğer örnek ise Ankebût sûresi 29/40. âyettir. Söz konusu âyette, geçmiş ümmetlerin işledikleri günahların bir sonucu olarak uğradıkları farklı helâk türleri zikredilmiştir. Kimine gökten taş yağdırıldığı (فَمِنْهُمْ مَنْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا), kimini korkunç bir sesin yakaladığı (وَمِنْهُمْ مَنْ أَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُ), kimini suların boğduğu ifade edilirken (وَمِنْهُمْ مَنْ أَعْرَفْنَا), bir kısmının da yerin dibine geçirildiği belirtilmiştir (وَمِنْهُمْ مَنْ خَسَفْنَا بِهِ الْأَرْضَ). Burada *h-s-f* kökü, ilahî azabın çeşitlerinden biri olarak zikredilmekte ve böylece Allah'ın farklı kavimleri değişik şekillerde helâk edebileceği ortaya konmaktadır. Dolayısıyla bu kullanımlarda *h-s-f*, bireysel yahut toplumsal ölçekte inkârcıların helâkini ifade eden güçlü bir tehdit unsuru olarak öne çıkmaktadır.

²⁵ Ebû Muhammed 'Abdurrahman er-Râzî İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l Kur'âni'l-'Azîm*, thk. Es'ad Muhammed eṭ-Ṭayyib (b.y.: y.y., 1419/1998), 10/3162.

²⁶ el-Kasas, 28/78.

Sonuç olarak *h-s-f* kökünün Kur'an'daki kullanımlarına bakıldığında, ilgili kelimelerin iki ana bağlamda öne çıktığı görülmektedir: Kozmik hadiseler (ayın ışığının kaybolması) ve helâk/tehdit bağlamı (yerin dibine geçirmek). Özellikle helâk kıssalarında ve tehdit pasajlarında bu kök, Allah'ın kudretini ve azabının kaçınılmazlığını vurgulayan güçlü bir ifade aracı olarak kullanılmıştır. Ancak araştırıldığı kadarıyla mevcut kaynaklarda, Câhiliye döneminde *h-s-f* kökünün "ayın ışığının kaybolması" veya "bir şeyi yerin dibine geçirmek" anlamlarında kullanıldığına dair doğrudan bir beyit ya da bir ifade bulunmamaktadır. Bu da söz konusu anlamların, Kur'an'ın kullanımları ve üslûbu ile birlikte daha belirgin ve yoğun bir şekilde ortaya çıktığını göstermektedir.

2.2. Kur'an'da K-s-f Kökü

Kur'an'da *k-s-f* kökü, tamamı Mekkî âyetlerde olmak üzere toplam 5 kez geçer.²⁷ Dolayısıyla bu kökten gelen kelimelerin hepsi nüzul döneminde Mekkî bir bağlamda gelmiştir. *K-s-f* kökü Kur'an'da *kisefen* (كِسْفًا) şeklinde 4, *kisfen* (كِسْفًا) şeklinde de bir defa olmak üzere iki farklı formda gelir. Bunlardan *kisefen* (كِسْفًا) formu *k-s-f* kökünün kronolojik olarak Kur'an'da ilk geçtiği formdur. Söz konusu ifade, Allah'ın birliği, peygamberlik, vahiy ve âhiret inancı temalarının işlendiği bir bağlamda ortaya çıkmış olup, Mekke'nin erken dönemlerinden birine tarihlendirilmektedir. Âyetin içerik ve bağlamı incelendiğinde, müşriklerin nübüvvetin ilk yıllarında Hz. Peygamber'e ve vahye yönelik yoğun itirazlarının vurgulandığı görülmektedir. Bu âyette, onların vahye ve peygamberliğe karşı tutumları, geçmiş peygamberlerden Şu'ayb'ın (as) kavmiyle olan etkileşimleri üzerinden aktarılmaktadır. Benzer şekilde, Hz. Şu'ayb'a "Eğer gerçekten peygamber isen, gökten bize parçalar halinde azap indir" anlamına gelen (فَأَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسْفًا مِّنَ السَّمَاءِ إِن كُنتَ مِنَ الصَّادِقِينَ) ifadesinde, *k-s-f* kökünün çoğul hâli olan *kisefen* kullanılmıştır.²⁸ Bu kökün aynı formunun kullanıldığı ve tamamının Mekke bağlamında indiği diğer âyetler incelendiğinde, bir âyette müşriklerin Hz. Peygamber'in peygamberliğine ve vahye itiraz ettikleri, iman etmeleri için çeşitli şartlar ileri sürdükleri görülmektedir. Âyette, Hz. Peygamber'in eğer inançsızlıklarını sürdürürlerse kendilerine gelecek olan azabı vurguladığı; ancak müşriklerin, bu azap gerçekleşmeden ona inanmayacaklarını söyledikleri ifade edilirken kullanılmıştır. (أَوْ نُسْقِطُ السَّمَاءَ كَمَا رَعِمْتَ عَلَيْنَا كِسْفًا)²⁹ Bu kökün geçtiği âyetlerden bir diğeri de benzer şekilde Hz. Peygamber'i, vahyi, kıyameti ve ardından gelecek hesap gününü inkâr eden müşriklere yöneliktir. Âyette, sonsuz kudret ve azamet sahibi olan Allah'ın kıyameti ve ahireti getireceği, bunun bir meydan okuma biçiminde müşriklere hatırlatıldığı görülmektedir. Bu bağlamda, *k-s-f* kökü, Allah'ın inkârcıları yerin dibine batırması veya gökten üzerlerine azap göndermesi durumunda onların buna engel olamayacaklarını ifade etmektedir. Azabın kendilerine geleceği, "gökten parçalar" şeklinde ifade edilmiştir. (إِن نَّشَأْ نُخَسِّفْ بِهِمُ الْأَرْضَ أَوْ نُسْقِطْ عَلَيْهِمْ كِسْفًا مِّنَ السَّمَاءِ)³⁰ Bu kökün geçtiği bir diğer âyet ise, önceki örneklerden farklı olarak Allah'ın yaratmadaki kusursuz ve sınırsız gücünü vurgulamaktadır. Âyette, Allah'ın gönderdiği rüzgârlarla bulutları parça parça etmesi ve dilediği yöne sevk etmesi tasvir edilirken, *k-s-f* kökü "bulut parçaları" anlamında kullanılmıştır. (يَسَّاءٌ وَيَجْعَلُهُ كِسْفًا)³¹

Kaynaklarda, Kur'an'da beş farklı ayette geçen *k-s-f* kökünün iki formundan biri olan *kisef* kelimesinin "tek parça" anlamında kullanıldığı, ayrıca *kisfe* ve *kisf* kelimelerinin çoğul hâliyle "parçalar" anlamını taşımasının da kabul edilebilir olduğu belirtilmektedir.³² Nitekim Sahabeden İbn 'Abbâs (ö.

²⁷ el-İsrâ' 17/92; eş-Şu'arâ' 26/187; er-Rûm 30/48; Sebe' 34/9; eţ-Ṭûr 52/44.

²⁸ eş-Şu'arâ' 26/187.

²⁹ el-İsrâ' 17/92.

³⁰ Sebe' 34/9.

³¹ er-Rûm 30/48.

³² Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ', *Me'ânî'l-Kur'ân*, thk. Aḥmed Yûsuf en-Necâtî v.dğr. (Mısır: y.y., ts.), 2/131; Ebû 'Ubeyde Ma'mer b. el-Muşennâ, *Mecâzu'l-Kur'ân*, thk. Muḥammed Fuâd Sezgin (Kahire: y.y., 1381/1961), 1/390; 2/91, 142, 234; Ebû Muḥammed 'Abdullâh b. Muslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *Ġarîbu'l-Kur'ân*, thk. Sa'îd el-Lihâm (b.y.: y.y., ts.), 261, 320, 353, 426; Muḥammed b. 'Uzeyr el-'Uzeyrî Ebû Bekr es-Sicistânî, *Ġarîbu'l-Kur'ân*, thk. Muḥammed

68/687-88) ve tâbiûndan Mucâhid (ö. 103/721) ve Kâtâde (ö. 117/735) *kisef* kelimesinin geçtiği âyetlerde söz konusu kelimeye gökten parçalar (كِسْفًا مِنَ السَّمَاءِ)³³, “göğü parça parça etmek, parçalar halinde indirmek (أَوْ تُسْقِطُ السَّمَاءَ كَمَا زَعَمَتْ عَلَيْنَا كِسْفًا)³⁴ ve “bulutları parça parça etmek, parçalara ayırmak (وَيَجْعَلُهُ كِسْفًا)³⁵ şeklinde çoğul mana verirken bir yerde geçen *kisfen* kelimesine de “gökten bir parça, kütle (كِسْفًا مِنَ السَّمَاءِ)³⁶ şeklinde tekil mana vermişlerdir.³⁷ *K-s-f* kökünün *kisfen* (كِسْفًا) şeklindeki tekil formunun geçtiği bu âyet de, diğer kullanımları gibi “gökten düşen bir parça” anlamı taşımaktadır ve Mekke dönemine ait bir bağlamda benzer temalara yer vermektedir. Âyette, Hz. Peygamber hakkında batıl iddialar ileri süren, onun vahyi kendisinin uydurduğunu iddia eden kişilerden bahsedilmektedir. Bu kişiler, kendilerini ve akıllarını kaybetmiş bir hâlde her şeyi reddetmelerine rağmen, gökten üzerlerine düşen bir parçayı/kütleyi gördüklerinde bile bunu “üst üste yığılmış bulutlar” olarak nitelemekte ısrar ederler. İşte bu anlatımda *k-s-f* kökü kullanılmıştır. (وَإِنْ يَرَوْا كِسْفًا مِنَ السَّمَاءِ سَاقِطًا يَقُولُوا) (سَحَابٌ مَرْكُومٌ).

Sonuç

Allah Teâlâ, yüce kitabında yer alan her bir kelimeyi büyük bir hikmet ve uyum içerisinde seçmiştir. Bir anlamı ifade etmek için pek çok kelimenin kullanılabileceği bilinse de Kur'an-ı Kerim'de kullanılan her bir kelimenin özel bir tercih sonucu yer aldığı açıktır. Bu çalışmada da zahiren birbirinin yerine kullanılabilecek gibi görünen *k-s-f* ve *h-s-f* kökleri ele alınmış hem İslâmiyet öncesi Arap edebiyatındaki hem de Kur'an-ı Kerim'deki kullanımları incelenmiştir. İnceleme neticesinde bu iki kökün tamamen aynı anlama gelmediği, aralarında anlam incelikleri bulunduğu tespit edilmiştir.

K-s-f kökünün, güneşin, ayın veya insan yüzünün ışığının kesilerek kararması gibi, aslı hâlden farklı ve istenmeyen bir değişikliği ifade ettiği görülmektedir. Buna karşılık *h-s-f* kökü ise, bir şeyin tamamen kaybolması veya izinin silinmesi nedeniyle şeklinde meydana gelen değişikliği anlatmaktadır. Bu nedenle ayın batmasını ve ışığını tamamen yitirmesini ifade etmek üzere *h-s-f* kökü kullanılmaktadır. Çünkü ayın ışığı kendine ait değil, güneşten yansıyan bir ışıktır. Buna karşılık güneşin ışığı kendinden olduğu için yok olmaz; yalnızca şekil bakımından bir değişiklik söz konusu olur. Dolayısıyla güneş tutulması için *k-s-f* kökünün kullanılması daha uygun bir tercihtir.

Araştırıldığı kadarıyla mevcut kaynaklarda, Câhiliye döneminde *h-s-f* kökünün “ayın ışığının kaybolması” veya “bir şeyi yerin dibine geçirmek” anlamlarında kullanıldığına dair doğrudan bir beyit ya da ifade bulunmamaktadır. Bu da söz konusu anlamların, Kur'an'ın üslûbuyla birlikte daha belirgin ve yoğun bir şekilde ortaya çıktığını göstermektedir.

Kaynakça

- ‘Abdurrezzâk, Ebû Bekr b. Hemmâm es-Şan‘ânî. *Tefsîru ‘Abdurrezzâk*. thk. Maḥmûd Muḥammed ‘Abduh. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, 1419/1999.
- Akça, Nermin. *Vahiy geleneğinde A-B-D kökünün semantik açıdan incelenmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı / Tefsir Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2004.

Edîb ‘Abdulvâhid (Suriye: y.y., 1416/1995), 397-398; Ebû‘t-Ṭâhir Muḥammed b. Ya‘kûb el-Fîrûzâbâdî, *Beşâ‘iru Zevî‘t-Temyîz fi Letâ‘ifi'l-Kitâbi'l-‘Azîz*, thk. Muḥammed ‘Alî en-Neccâr (Kahire: el-Meclisu'l-A‘lâ, ts.), 4/351.

³³ eş-Şu‘arâ’ 26/187; Sebe’ 34/9.

³⁴ el-İsrâ’ 17/92.

³⁵ er-Rûm 30/48.

³⁶ et-Ṭûr 52/44.

³⁷ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Sellâm el-Ḳayravânî Yahyâ b. Sellâm, *Tefsîru Yahyâ b. Sellâm*, thk. Hind Şelebî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, 1425/2004), 2/162, 522, 665, 747; Ebû Bekr ‘Abdurrezzâk b. Hemmâm es-Şan‘ânî ‘Abdurrezzâk, *Tefsîru ‘Abdurrezzâk*, thk. Maḥmûd Muḥammed ‘Abduh (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, 1419/1999), 2/315; Ebû Ca‘fer Muḥammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî et-Ṭaberî, *Câmi‘u'l-Beyân fi Te‘vîli ‘Âyi'l-Ḳur‘ân*, thk. ‘Aḥmed Muḥammed Şâkir (b.y.: Mu‘essesetu'r-Risâle, 1420/2000), 15/81-82; 21/600-601.

- Balık, Emrah. "Kur'ân-ı Kerîm'de By'a Kökünün Semantik Analizi". *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/26 (15 Temmuz 2024), 761-796. <https://doi.org/10.53683/gifad.1428945>
- Çipilioğlu, Fatma Betül. *Vahiy geleneğinde "Kara'e" kökünün semantik açıdan incelenmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı / Tefsir Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2003.
- Çöllüoğlu, Mahmut Sami. *Kur'ân-ı Kerîm'de kdy kökünün semantik incelemesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.
- Dartma, Bahattin. "Kur'ân Kelimesinin Semantik Analizi Üzerine". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4/2 (01 Nisan 2004), 7-16.
- Ebû Bekr es-Sicistânî, Muhammed b. 'Uzeyr el-'Uzeyrî. *Ğarîbu'l-Ķur'ân*. thk. Muhammed Edîb 'Abdulvâhid. Suriye: y.y., 1416/1995.
- Ebû Hâtim es-Sicistânî, Ebû Hâtim Sehl b. Muhammed el-Cuşemî. *el-Mu'ammerûn ve'l-Vaşâyâ*. b.y.: y.y., ts.
- Ebû Hilâl el-'Askerî, Ebû Hilâl el-Ħasen b. 'Abdullâh. *Cemheretu'l-Emsâl*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Ebû Naşr el-Cevherî, Ebû Naşr İsmail b. Ħammâd el-Cevherî el-Fârâbî. *Tâcu'l-Luġa ve Şihâhu'l-'Arabiyye*. thk. AĦmed 'Abdulġafûr 'Atġâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1407/1987.
- Ebû Zeyd el-Ķureşî, Ebû Zeyd Muhammed b. Ebî'l-Ħattâb el-Ķureşî. *Cemheretu Eş'ârî'l-'Arab*. thk. 'Ali Muhammed el-Bicâdî. b.y.: y.y., ts.
- el-Muştafavî Ħasen. *et-Taĥkîk fi Kelimâti'l-Ķur'âni'l-Kerîm*. Kahire – Londra: Merkezu Neşr Aşâr el-'Allâme el-Muştafavî – Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2009.
- Ersöz, Muhammed. *Kur'an Kelimelerinin Anlam Serüveni*. Konya: Kitaparası Yayınları, 2019.
- Ersöz, Muhammed. "V-r-d Fiilinin Semantik Analizi Bağlamında 'Sizden Herkes Cehennemeye Uğrayacaktır' Ayetinin Değerlendirilmesi". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 27/2 (15 Aralık 2023), 524-537. <https://doi.org/10.18505/cuid.1322898>
- Ezherî, Ebû Manşûr Muhammed b. AĦmed b. el-Herevî el-. *Tehzîbu'l-Luġa*. thk. Muhammed 'Avd Mir'ab. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, 2001.
- Ferrâ', Ebû Zekeriyâ Yaĥyâ b. Ziyâd ed-Deylemî el-. *Me'ânî'l-Ķur'ân*. thk. AĦmed Yûsuf en-Necâtî v.dġr. Mısır: y.y., ts.
- Fîrûzâbâdî, Ebû't-Ĥâhir Muhammed b. Ya'ġûb el-. *Beşâ'iru Zevî't-Temyîz fi Letâ'ifi'l-Kitâbi'l-'Azîz*. thk. Muhammed 'Alî en-Neccâr. 6 Cilt. Kahire: el-Meclisu'l-'A'lâ, ts.
- Ħalîl b. AĦmed, Ebû 'Abdurrahmân el-Ħalîl b. AĦmed el-Ferâhîdî el-. *Kitâbu'l-'Ayn*. thk. Mehdî el-Maĥzûmî - İbrâhîm es-Sâmerrâ'î. 8 Cilt. Beyrut: Mektebetu'l-Hilâl, 1988.
- İbn Dureyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Ħasen b. Dureyd el-Ezdî. *Cemheretu'l-Luġa*. thk. Remzî Munîr Ba'lebekkî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1408/1987.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed 'Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî. *Tefsîru'l Ķur'âni'l-'Azîm*. thk. Es'ad Muhammed eġ-Ĥayyib. 13 Cilt. b.y.: y.y., 1419/1998.
- İbn Fâris. *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luġa*. 6 Cilt. Dîmeşġ: Dâru'l-Fikr, 1979.
- İbn Ķuteybe, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Muslim b. Ķuteybe ed-Dîneverî. *Ğarîbu'l-Ķur'ân*. thk. Sa'îd el-Liĥâm. b.y.: y.y., ts.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Faġl Muhammed b. Mukerrem b. 'Alî Cemâluddîn b. Manzûr er-Ruveyfî'î. *Lisân'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Şâdır, 1414/1993.
- İbn Sîde. *el-Muĥkem ve'l-Muĥîtu'l-'A'zam*. Beyrut: Dâru'l- Kutubi'l- 'İlmiyye, Thk. 'Abdulĥamîd Hindâvî., 2000.
- İbn Sîde, Ebû el-Ħasan 'Alî b. İsmail b. Sîde el-Mursî. *el-Muĥkem ve'l-muĥîtu'l-'a'zam*. thk. 'Abd el-Ħamîd Hendâvî. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1421/2000.

- Kaya, Mehmet. "Bazı Meâller Çerçevesinde İ'râb Farklılıklarının Âyetlerin Anlamına Etkisi". *Mütefekkir* 1/1 (30 Haziran 2014), 35-65. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.130233>
- Kurâ'u'n-Neml, Ebû'l-Hasen 'Alî b. el-Hasen el-Ezdî. *el-Munecced fi'l-Luğa*. thk. Aḥmed Muḥtâr 'Umer - Dâhî 'Abdulbâkî. Kahire: y.y., 1988.
- Ḳurtubî, Ebû 'Abdullâh Muḥammed b. Aḥmed el-Ḥazrecî el-. *el-Câmi' li-Âḥkâmi'l-Ḳur'ân*. thk. Aḥmed el-Berdûnî-İbrahim İṭfeyyîş. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Miṣriyye, 1384/1964.
- Ma'mer b. el-Muşennâ, Ebû 'Ubeyde Ma'mer b. el-Muşennâ et-Teymî el-Başrî. *Mecâzu'l-Ḳur'ân*. thk. Muḥammed Fuâd Sezgin. Kahire: y.y., 1381/1961.
- Narol, Süleyman. "Se'â Kelimesinin Anlam Analizi ve Meallerde Türkçeye Çeviri Sorunu". *Journal of Turkish Studies* 12/Volume 12 Issue 10 (01 Ocak 2017), 225-248. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.11566>
- Nas, Hasan. "Kur'an'ın Nüzûl Sürecinde Rab Kavramının Semantik Alanı". *Mütefekkir* 8/15 (15 Haziran 2021). <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.939292>
- Oruç, Ayşe Betül. "'Kulak' Ve 'Ses' İfadelerinin Kur'an Ayetlerindeki İzdüşümleri". *Tasavvur / Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 4/1 (30 Haziran 2018), 305-328.
- Ömer, Ahmed Muhtar. *Mucemül-Lugatil-Arabîyye El-Muasıra*. 4 Cilt. Kahire: Alemül-Kütüb, 2008.
- Râzî, Ebû 'Abdillâh Faḥrûddîn Muḥammed b. Ömer b. Ḥüseyn er-. *Mefâtîhu'l-Ġayb*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, 1420.
- Şemşâtî, Ebû'l-Hasen 'Alî b. Muḥammed b. el-Muṭahhar el-'Adevî el-Ma'rûf bi's-Şemşâtî eş-. *el-Envâr ve Meḥâsinu'l-Eş'âr*. b.y.: y.y., ts.
- Ṭaberî, Ebû Ca'fer Muḥammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî eş-. *Câmi'u'l-Beyân fi Te'vîli 'Âyi'l-Ḳur'ân*. thk. 'Aḥmed Muḥammed Şâkir. 24 Cilt. b.y.: Mu'essesetu'r-Risâle, 1420/2000.
- Tekin, Ahmet. "M-k-n Kavramının Etimolojik Yapısı, Semantik Analizi ve Kur'an'daki Kullanımı". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (15 Eylül 2024), 727-741. <https://doi.org/10.51702/esoguifd.1470699>
- Yaḥyâ b. Sellâm, Ebû Zekerîyyâ Yaḥyâ b. Sellâm el-Ḳayravânî. *Tefsîru Yaḥyâ b. Sellâm*. thk. Hind Şelebî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1425/2004.
- Zebîdî, Muḥammed b. Muḥammed b. 'Abdurrezzâk ez-. *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Ḳâmûs*. thk. Heyet. 4 Cilt. b.y.: Dâru'l-Hidâye, ts.
- Zemaḥşerî, Ebû'l-Ḳâsım Maḥmûd b. 'Amr ez-. *Esâsu'l-Belâğa*. thk. Muḥammed Bâsil 'Uyûnu's-Sevd. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1419/1998.
- 'Abdurrezzâk, Ebû Bekr 'Abdurrezzâk b. Hemmâm es-Şan'ânî. *Tefsîru 'Abdurrezzâk*. thk. Maḥmûd Muḥammed 'Abduh. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1419/1999.
- Zeyd, Ali Ebû. *Şu'râu Tağlib fi'l-Câhiliyye: 'Aḥbâruhum ve 'Eş'âruhum*. Kuveyt: el-Meclisu'l-Vatanî li's-Sekâfe ve'l-Funûn ve'l-'Adâb, 1421/2000.